

A honismereti mozgalom harmincöt esztendeje

Noha a honismereti mozgalom elméleti gyökérszete már 260 éves, szervezett formájában azonban csak 35 esztendeje működik hazánkban. 1960-tól kezdődő történetének mind a mai napig egyik vezető tagja voltam. Micsoda 35 esztendő volt e folyamat: szinte egy nemzedéknek az élete. A nemzet történelmi reflexeinek a küzdelmes élete. „Sub pondere crescit”: teher alatt nőző élete.

Ilyés Gyula metaforikus hasonlata szerint: „haza a magasban” volt csak elérhető és szolgálható a számunkra. Az eszmeien szép gondolatot azonban „haza a mélyben” kellett szolgáljunk. Amikor tartóssá vált a nemzet *nyugalansága* a diktatúra kemény esztendeiben, azonnal észrevette – elég korán – hogy újra írni kezdték a nemzet ellen a történelmet. Ekkor támadt fel és állt csatasorba egy misszionáriusi elhivatottságú, a nemzet élniakarásától megfertőzött *szekértábor*, amely egészséges patrióta ösztönével, vonzó haza- és szülőföldszeretettel kiépítette a maga számára a honismereti mozgalom kereteiben *nemzeti tudata környezetvédelmét*, és azt szolgálni kezdte a magyarság mandátumos értelmiségi „összeesküvésével” a Notitia Hungariae történelmi gyökérszeti mozgalmának a kereteiben.

Valóságos csoda volt, hogy a honismeret életképessége napról-napra erősödött az alapítás után egy *nemzettudathiányos politikai*, társadalmi kulturális diktatúra légkörében, a Hazafias Népfrent egyetlen lehetséges szervezeti keretei között, amely azt vallotta Vörösmartyval, hogy csak az tudja a *jelent a jövőhöz kötni, aki a múltat tiszteli és szereti*. E múlt tisztelete és szeretete volt a honismeret *kötőanyaga és előre lendítő motorja* s eképp vált a *honismeret a nemzet történelmévé*. A mozgalom tehát nem máról holnapra keletkezett, hanem *századok érlelték* – a középkori krónikások munkásságától Bél Mátyás pozsonyi iskolájának a tevékenységéig, amely az ország ismertének: a Notitia Hungariae-nek már 260 évvel kezdtek el a feltárását és a szolgálatát. Ha csak 10 fényes nevet sorolok is fel, felsorolhatnék százat és ezret is a honismeret magvetői közül: Bél Mátyást, Fényes Eleket, Györffy Istvánt, Hermann Ottót, Orbán Balázst, Pesty Frigyest, Nagyváthy Jánost, Tessedik Sámuel, Vályi Andrást, Pálóczi Horváth Ádámot s mögöttük a kollégiumok tehetséges tanárait, a diplomások ígérkedőit, a közéleti fórumok és parlamentek szónokait, a jótollú történészeket, a művelődéstörténet és közművelődés nagynevű munkásait, a magyar kultúra névtelen és neves famulusait.

Ez a korszak volt a honismeret-történelem kincsestárának a megalapozása és felépítése, amelyet 1945 után, egy nagyhatalmú internacionalista diktatúra idején aligha lehetett sanda tekintetek nélkül munkálni nemzetünk javára. 1960 előtt nagyon kevés bátor ember volt hajlandó spontán honismereti közösségekben dolgozni „a fű alatt” a nemzet történelméért.

Csak 1960-tól kezdett kibontakozni hazánkban a *szakköri* honismereti mozgalom, majd 1968-al a *szervezett* honismereti mozgalom, míg 1972-től, az Országos Helytörténeti Bizottságnak az Országos Honismereti Bizottságba való beolvadásával az *egységes* honismereti mozgalom. Következtében egy nemzet *igenlő akarata* áradt szét a honismeret tájain. Igazolással ma már elmondhatjuk, hogy a Népfrentnek – szerintünk –

semmi mással nem kellett volna törődnie, mint a honismereti mozgalommal, amely faluról falura terjedve értékes kezdeményezések zászlóvivőjévé vált. A megyék közül ekkor váltak többen a honismeret bázismegyéivé. Ekkor nevezték el a mozgalom elnökét, az egyik népfrontkongresszuson, a honismeret *ombudsmanjának*. Ekkor már az országban mindenütt működtek honismereti szervezetek, az általános iskolákban és a középiskolákban dinamikus honismereti szakkörök, a tanítóképző főiskolákban pedig már *diplomát adó* tanfolyamok.

A kezdeti sikerek után a mozgalom csakhamar a *magyar vidék* felé fordult. Kezdte *felmérni a vidéki Magyarország sorskérdéseit*. Vizsgálta országos és helyi pályázataiban és tanácskozásain rohamosan fogyó népességünk kérdését. *Földrajzi neveink* gyűjtésénél vigyázott a nagyüzemi agrártermelés által egybemosott és egybeszántott mezőrészek történelemcsengésű dűlőneveire, amelyek századokon keresztül őrizték a falvak eredeti neveit, amelyeket akkor betű és számjelekkel kezdtek feltüntetni az új térképeken. Többször tettük szóvá Szárszó ügyét, emlékezve a 42-es és a 43-as konferenciák évfordulóira a helyszínen, köztük is a legjelentősebbre a 43-as konferencia 50 éves (1993-ban) egyhetes tanácskozásaira, és harcoltunk a Soli Deo Glória hajdani telepének a visszaszerzéséért és a jogutód egyházi szervezet részére való visszaadásáért.

Pályázatokban vizsgáltuk a magyar vidék *morális* életét, benne a *kulácszindróma* nemzetre káros következményeit. Emlékezetem szerint szóvattettük a magyar vasút káros pusztítását is, a vicinális vasutak megszüntetését. Esdő szóval fordultunk országos tanácskozásokon a kormányzathoz a közművelődési és tudományos intézmények támogatása érdekében. Szép eredményeket ért el a velünk párhuzamban futó Olvasó Népért mozgalom is, amely vállatve küzdött anyanyelvünk védő szakembereivel együtt nyelvünk pusztulása ellen.

Nagy és felbecsülhetetlen tudományos értékű szolgálatokat végeztünk *közgyűjteményeink gyarapítása* érdekében a *községi adattárak* elkészítésével és azoknak a levéltárakban való elhelyezésével, a *falú és a városi fényképgyűjteményeknek* ugyancsak a közgyűjteményekben való elhelyezésével, az országos és megyei *pályázatok* kéziratainak ugyancsak általuk történő gyűjtésével.

Hatalmas energiát fejtett ki a mozgalom *új múzeumok* anyagainak az összegyűjtésével, alapításával és megnyitásával. A levéltárak segítségével tető alá hoztuk a történelemoktatás iskolai segédleteit: a *helytörténeti olvasókönyveket*. Harcoltunk a *történelemoktatás* érdekében a tanárok és a diákok posztgraduális képzéséért, követeltük a tanítóképzőkben a történelemtanítás bevezetését, felvetettük a Zsámbéki Tanítóképző Főiskolán a *honismereti tanszék* megszervezését, résztvettünk a Nemzeti Alaptanterv vitájában, amely csak illusztrációs anyagként tekintett a honismeretre, nem pedig önálló tantárgyként, így segítve annak elsikkasztását.

Amikor pedig a *tudomány segítségül hívta a honismeretet*, a levéltárak igényelték a közgyűjteményekkel együtt, hogy egészítsük ki a központi kutatásokat *regionális* kutatásokkal, tudván azt, hogy a történeti feltáró munkák nem maradhatnak meg a falvak és a megyék határainál. Így kutattuk és vizsgáltuk az agrártörténet, az ipartörténet és a kultúrtörténet számára az *életmódváltások* folyamatait, teszteltük a változások szociológiai folyamatait és képleteit.

Országos méretekben mozgalmunk lett a *nemzeti emlékhelyek* létesítésének és gondozásának a gazdája. A mohi emlékhelytől a mohácsi emlékhelyig a *történelmi emlékhelyekké* való nyilvánításokat is mozgalmunk kezdeményezte és szorgalmazta elsőként hazánkban. Szinte mi váltunk gazdájává az *első és a második világháborús halottak emlékműállítás* mozgalmának a temetőken, a községek díszterein, a templomok falaiban. Egy nemzet nevében mondtunk rekviemet elesett katonahőseinkért, akiknek még a neveire sem volt szabad akkor, emlékezni a diktatúrás évtizedekben. *Országos mozgalom lett a kezdeményezéseinkből is!*

Nemzetünk nagyjainak születésének és halálának idején ünnepi *emléküléseket* tartottunk: Széchenyi István születésének 200., Kossuth halála 100., Kovács Béla elhurcolása, Bajcsy-Zsilinszky halála, Németh László: A tanügy rendezése c. munkájának 50. évfordulóján. Segítettük az Európa-díjjal kitüntetett Erdélyi Zsuzsa: Hegyet hágék, lőtőt lépék c. archaikus, nagysikerű életműve kiadását és az Európa Nostra-díjjal kitüntetett Szántódi Tudományos Bizottság működését, a Szántói füzetek szerkesztését és kiadását, a Kulturális Központ kiállításait. Pályázatot hirdettünk „*Fiaim, vigyázzatok a Balatonra*” címmel a millicentenáriumra a Tó védelme és jövője szolgálatában. A Duna Tv közvetítette a *Mitosz és történelem* első és második részének a vetélkedőjét Budapestről és Esztergomból, amelyen 1100 középiskolás diákcsoport vett részt Erdélytől Pozsonyig, Kárpátaljától a Vajdaságig. A Duna Tv-vel közösen kiépítettük a „*Kapcsok*” c. műsorsorozatot, amelyekben beszámolunk a határainkon túl élő magyarság életének kulturális törekvéseiről és programjairól. Tartottunk hazánk határain túl közös honismeret szerkesztőségi megbeszéléseket a Felvidéken, Erdélyben és a Vajdaságban. Évente 70-80 nyári honismereti táborunkban több ezer tanuló vett részt. Erősítettük a TESZ keretekben a mozgalom országos tevékenységét. Sikeres pályázatokat bonyolítottunk le és közös programokat dolgoztunk ki az *anyanyelv kutatók* mozgalmával, a Kossuth és a Rákóczi szövetségekkel, eredményes országos tanácskozásokat és emléküléseket szerveztünk a Szárszói Baráti Körrel és a Magyarok Világszövetségének Nemzeti Együttműködési Bizottságával.

Szövetségünk vezérkara a nyári honismereti akadémiákra és az országos honismereti konferenciákra a hazai művelődéspolitikai legkorszerűbb témáit tűzte a tárgyalások napirendjére. Már 1988-ban a tatai akadémia programjára tűztük az egyházak és a millicentenárium kérdését, majd sorjában az önkormányzatok, az ifjúság, a Kárpát-medence, s a magyarság és Európa kérdéseit. Igen tartalmas konferenciákat rendeztünk a honismereti kiadványszerkesztők részére 86-ban Esztergomban, 92-ben Vácon, 94-ben pedig Mezőkövesden. Ezek a konferenciák büszkeséggel tölthettek el bennünket, bizonyították a mozgalom dinamikus életrealitását, gazdag vitalitását, a nemzeti önismeret és a nemzet tudat megalapozására irányuló munkáját, bizonyítva hogy a kiadványai a legértékesebb *névjegyei* a mozgalomnak. Elkészítettük és megjelentettük a honismereti irodalom *bibliográfiáját* és *összesített repertóriumát* 1972 és 1987 között. Évfordulós *kalendáriumainkat* adtuk többször fogódzól szervezeteink kezébe. Honismereti egyesületeink részére pedig programokat dolgoztunk ki a millicentenárium idejére.

Hatalmas erőfeszítéseket végeztünk a mozgalom *tudományos színvonalának* az emelése érdekében. Feladatunknak tartottuk, hogy a helytörténet egyéni kutatóit felemeljük a megye és a régió csapatmunkáinak a színvonalára és az interdiszciplinaritás (történelem, néprajz, földrajz, irodalom) módszereinek a művelésére. A célunk mindenkor az volt, hogy az *adatgyűjtő amatőr* ambíciókat felemeljük a *tudományos feldolgozások* színvonalára.

A honismeret termékeny kapcsolatokat épített ki a levéltárakkal, a múzeumokkal és a könyvtárakkal. Különösen az iskola és a levéltár kapcsolatait tartottuk igen fontosnak. Somogyban még „iskola és levéltár” című kiadványsorozatot is szerkesztettünk. *Kutató klubokat* is működtettünk a levéltárakban. Különösen nagy energiát fektettünk a tantervek *posztgraduális* honismeret-történelmi képzésére és oktatására. A szakköri munkák, a pályázatok, az emlékülések, a honismeret-közművelődési konferenciák valóságos nagylátogatottságú *honismereti manrészák* voltak szerte az országban. A mozgalom *nemzettudatot erősítő intézményei* (a honismereti akadémiák évente, a honismereti konferenciák ötévenként és a kiadványszerkesztői konferenciák két évenként) mindig teltházas rendezvények voltak az ország egész területén. Ezek az összejeveteleken adtuk ki *Bél-díjsaink* okleveleit és kiváló munkát végző szakembereink

emléklapjait. Itt működtek közre országos nevű előadók is, akik közül már halottak: Bálint Sándor, Benda Kálmán, Dömötör Sándor, Morvay Péter, Novák József és Ujszászy Kálmán. Élő előadók közül pedig fel kell sorolnunk: Andrásfalvy Bertalant, Balassa Ivánt, Kosáry Domokost, László Gyulát, Pozsgay Imrét, Szabad Györgyöt, Szakály Ferencet, Székely Györgyöt és Vörös Károlyt.

1974 és 1994 közötti két évtizedben 50 esszét írtam a hazai honismereti mozgalom- ban végzett tevékenységekről. A cikkek témái szinte átfogóan érintették azt a munkát, amelyet végeztünk, *történeti vázlatait* képezve annak. A cikkek a Honismeret köz- ponti folyóiratában, a Századok, a Levéltári Szemle, a Műhely, a Somogy, a Magyaror- szág és a Somogyi Honismeretben, valamint a Magyar Nemzetben, a Szabad Földben és a Somogyi Hírlapban jelentek meg.

35 év! Szinte egy nemzedék, egy emberöltő élete a nemzet öntudatának és önisme- retének a szolgálatában. 80. esztendőm felé lépkedve úgy éreztem, hogy fel kell állnom az elnöki székből, mivel a millezentesárium felé közeledve fiatalabb életener- giákra van szüksége a mozgalomnak. A nemzet közelgő nagy demonstrációján azon- ban szeretnék résztvenni, mivel a nemzet történelmét író honismereti mozgalomra még nagy feladatok várnak!

Kanyar József

Hatvan éves lenne Ikvai Nándor¹

Már több mint hét éve nincsen közöttünk a XX. század második felének egyik leg- markánsabb egyéniségű muzeológusa, *Ikvai Nándor*. El nem ért hatvanadik évében emlékezünk rá, közreadván a tiszteletére kiadott monumentális két kötetből álló tanulmánygyűjteményt, amelyben magam is szerepelhettem. Teljes értékelésre nem vállalkozhatom, ezért színes tevékenységének három területére fogok szorítkozni.

Az indulás

Három helység játszott meghatározó szerepet Ikvai Nándor életében. Petőháza, ahol 1935. március 17-én lépett az életbe, s ahol élete első öt iskoláját is járta. A legnagyobb meghatározó a család volt: a meleg családi otthon három kitűnő fiút nevelt. Innen hozhatta a hűséget és a munka tiszteletét, amely oly nagyon jellemző volt rá.

Nándor és két öccse a tudomány becsületét is otthonról hozta. A jómódú gazdálko- dó családból származó apa maga is hat gimnáziumot végzett, s csak szüleinek halála miatt hagyta félbe középiskolai tanulmányait. Később jó gazdájává vált nemcsak a családi gazdaságnak, hanem a falu gazdaságának is. Fő feladatának azonban három fia taníttatását tekintette.

Életének második állomása hazánk nyugati ablaka, Sopron volt, itt végezte tanul- mányait 1946-tól 1954-ig; az utóbbi négy osztályt a jönevű Berzsényi Dániel Gimnázi- umban. Kiváló tanárai közül is kiemelkedett Augusztinovitz Elemér, akinek hamar kedves tanítványa, majd „szárnysegédje” lett az ugrifüles, mozgékony és ügyes fiú. A gimnáziumnak nagyon jó volt a kapcsolata a soproni Liszt Ferenc Múzeum nagytudású, később a tudományos munkásságáért Kossuth-díjban is részesülő igazgatójával, Csatkai Endrével. Nándi hamar bejáratos lett a múzeumba és annak igazgatójához. Ahogyan még az én generációm is hívta, Bandi Bácsi vonzotta a fiatal tehetségeket, szerette őket, ellátta őket várostörténeti olvasmányokkal, így járt ezzel elvesztett barátunk is. Gyakran tettek Sopron történeti belvárosában sétákat, ahol in situ láthatták

¹ Elhangzott 1995. április 20-án, Nagykörsön, az Ikvai Nándorra emlékező tanácskozá- son. (Szerk.)